

Halász Levente: Lakóhelyi szegregáció és a gettósodás jellemzői Észak-Magyarország egykori szocialista iparvárosaiban

Társadalmi és szociális válság Miskolcon és Ózdon

Absztrakt

Az etnikai és szociális színezetű szegregáció térbeli megjelenési helyei, a városi és falusi gettók a rendszerváltozás óta integráns részei Észak-Magyarország társadalmi valóságának. Számos tényező együttes hatása következményeként alakult ki az országos szinten példátlanul mély és komplex szociális válság. Az elmúlt évtizedek terület- és településfejlesztési beavatkozásainak köszönhetően – a felhasznált támogatásokhoz képest – azonban elenyésző volumenű az a javulás, amelyet az itt élő cigány és nyomorban élő lakosság életkörülményei tekintetében tapasztalható. Város- és városrész-rehabilitációs és -rekonstrukciós projektek tucatjait végezték annak érdekében, hogy a mélyszegénységgel megbélyegzett gettók társadalmi problémái mérséklődjenek. Első ránézésre – persze – látványosnak tűnnek az eredmények. Ezek viszont látszatzmegoldások, ugyanis a lakóhelyi szegregáció súlyossága keveset változott három évtized alatt. Ehelyett átalakult mintázata. Számos városközponti elhelyezkedésű nyomortelepelt számoltak fel, így gyakorlatilag kisöpörték és folyamatosan kisöprik az urbánus környezetből a szegénységet, a nyomort. Az emberek – jobb híján – városkörnyéki nyomortelepekre költöznek (pl. Lyukóbánya, Lyukóvölgy), vagy a nehezen megközelíthető térségbeli aprófalvak szolgálnak számukra végállomásként. Roncstársadalmak jönnek létre. Bizonyítva azt, hogy nem egy, hanem több párhuzamos társadalmi valóság létezik Magyarországon. Létezik egy Másik Magyarország is!?

Kulcsszavak: városi gettó, szegregáció, társadalmi igazságosság/igazságtalanság, mélyszegénység, városrehabilitáció

Abstract

The particular spaces of social segregation (urban ghettos) have been integral segments of socio-spatial structures of Northern Hungary since the regime change. Different social, economic, natural, political and cultural factors have caused the deep and complex crisis here. Over the past quarter century the Roma and the extreme poor have experienced only a weak development in terms of their living standards. The level of segregation almost maintained on the same level. Local governments have been effective in mitigating the seriousness and extreme homogeneity of poverty ghettos in recent decades. Due to urban regeneration projects. The 'spectacular' results that might be observed for the first sight are overshadowed because the extent of ethnic-based ghettoization has not decreased significantly for more than three decades. Instead, only its patterns changed, so segregation still persists. Some notorious urban ghettos have disappeared, poverty has been 'swept out' from these settlements. Though, they were replaced by numerous spatially fragmented, ethnically homogeneous neighbourhoods. In

conclusion, the conflicts still exist in different intra-regional and intra-urban contexts, as well. Mostly in some secluded spots of the rural countryside. The emergence of these ‘islands of extreme poverty’ is an evidence of not having one, instead having several parallel social realities in Hungary.

Keywords: urban ghetto, segregation, social (in)justice, extreme poverty, urban rehabilitation

Bevezetés

Az írás Észak-Magyarország fontos *ipari térségének* két városa; *Miskolc* és *Ózd gettósodó városrészei* esetében mutatja be a rendszerváltozás óta zajló társadalmi folyamatokat, a kialakult szociális válságot, illetőleg arra válaszul válságkezelési beavatkozásokat. A városok a *szocializmus csúcsteljesítményei*, az akkori fejlesztéspolitika iskolapéldái: Építésük volumene kivételesen nagy ívű Magyarország egyéb iparvárosaival összevetve. Ugyanakkor példátlan mélységű az a *szerkezeti válság* is, amelyet a rendszerváltozás keretében történt társadalmi, gazdasági, politikai átalakulások következtében elszenvedtek. *Stigmatizált településekké* váltak. (Amely helyzet a média több évtizedes negatív sztereotípiákat erősítő hatásának egyaránt felróható!) Neveik három évtizede összekapcsolódtak az etnikai színezetet (is) kapó *szegénységgel és bűnözéssel*, a nyomorukat generációról generációra tovább örökített, *gettókba kényszerült emberek* sorstalan élethelyzetének látványával. Feszültséggel teli, leszakadó roncs társadalmak jöttek létre. Olyannyira, hogy magyarországi összehasonlításban kivételesen súlyos (gyakorlatilag egyedülálló) *társadalmi és szociális válsággal* kénytelenek megküzdeni – előzetes tapasztalatok és megfelelő eszközök hiányában.

A tanulmánnyal *célom kettős*. Egyrészt a *lakóhelyi szegregáció és a gettósodás* folyamatát, a gettók kialakulásának lépcsőfokait, azok történeti fejlődését, döntően a gettókra (úgy, mint a *koncentrált szegénység tereire*) jellemző társadalmi és gazdasági jelenségeket mutatom be. Másrészt Miskolc és Ózd jelenleg létező, a közeli vagy a távolabbi múltban *felszámolt*, már rehabilitált, *rehabilitáció* alatt álló, vagy rehabilitációra váró gettói kerülnek elemzésre. Méghozzá a részben vagy egészben eredményes/sikerés beavatkozások menete, azok társadalmi következményei tükrében. *Módszertana* úgyszintén kettős. A témával foglalkozó magyar, illetőleg nemzetközi *szakirodalom másodelemzése* történt meg, ezeket pedig 2016 és 2018 között Borsod-Abaúj-Zemplén megye több iparvárosában lefolytatott előzetesen validált, *félleg strukturált interjúk* (N=39) következtetései egészítették ki. A cikkben olvasható kutatási eredmények a „*Városfejlődési pályák és válságkezelési alternatívák – Miskolc, Ózd és Kazincbarcika rendszerváltozás utáni társadalmi, gazdasági és térszerkezeti átalakulása*¹” című, 2018-ban megjelent, e cikk szerzőjének tollából származó *doktori értekezés* tézisein alapszanak.

---

¹ A disszertáció alábbi linken érhető el, amelyben a kutatást megalapozó módszertan is részletesen kifejtésre került.

https://edit.elte.hu/xmlui/static/pdfjs/web/viewer.html?file=https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/42946/Doktori_ertekezes_Halasz_Levente.pdf?sequence=1&isAllowed=y

A gettók² kialakulása és belső átalakulási folyamatai

A *kapitalista térhasználat* elkerülhetetlen velejárója, hogy a piacgazdaság az eltérő jövedelemmel rendelkező csoportok számára különböző helyeket jelöl ki (Harvey, 1973, 1978; Bodnár, 2001), ahol koncentrációjuk szintje gyors ütemben nő, míg a szomszédos térbeli egységek közötti különbségek élesednek. A *szegregáció* kialakulásában nagy szerepet játszik az *elmosódott társadalmi távolságok egyértelmű térbeli távolságokkal történő kompenzálása*, ezáltal pedig a státusz béli pozíciók láthatatlan rendszere fellazul (Sommer, 1969). *Szociáldarwinista*³ értelemben a szegregáció az által válik jelentőssé és látványossá, ha a vagyoni helyzet kimutatása a szegények felé a kiváltságos státuszcsoporthoz „rossz lelkiismerettel” párosul és az alacsonyabb társadalmi csoportok közelsége félelmet ébreszt bennük (Harvey, 1973). Itt érdemes említést tenni a „*kettős városról*” (*Dual City*) vagy „*kétésebességes városról*” (*Twospeed City*), amelyek neomarxista nézetek szerint a *későkapitalista városok szinonimájaként* is értelmezhetők. A globalizációnak köszönhetően világszerte a II. világháború óta nem tapasztalt mértékű *társadalmi polarizáció* sújtja a városi tereket (Castells, 1995; Sassen, 2000). A jelenség a kapitalista világ városait főként a nyolcvanas évek eleje óta, míg az egykori Keleti Blokk államait a rezsimváltások idejétől jellemzi. A társadalmi és gazdasági folyamat két ellentétes jelenség eredménye; egyfelől a munkaerő-piac stabilitása meggyengült, a szürke- és feketegazdaság teret nyert és a *szegénység* általánossá vált. Másrészről nagy számban megjelent a globalizáció lehetőségeit meglovagló „*nouveaux riches*”, tehát az *újjgazdag réteg*. A kettős városok jellemvonása az egyre *szűkülő középosztály*, ezzel párhuzamosan a *vagyonos, magas státuszú réteg kisebb mértékű, míg az alacsony státuszúak látványos megerősödése*. Emellett a nehézipar leépülésével, elsősorban jelentős iparvárosokban a társadalmi hierarchia alján megjelent a „*nouveaux pauvres*”, az *új szegény réteg*, tehát a munkájukat és egzisztenciájukat elvesztő egykori munkások tömegei. Ezekben a városokban nincs látványos átmenet az alacsony és magas státuszcsoporthoz által lakott településrészek között. Sőt, előfordulnak esetek, amikor egymás közvetlen közelségében jönnek létre a luxus és a nyomor szigetei.

A társadalom peremére kerülés, tehát a *marginalizáció* fő okai az elszegényedés, az egyenlőtlenségek növekedése, a diszkrimináció (pl. etnikai), a munkaerő-piaci kiilleszkedés, a kapcsolati rendszerek széttzilálása és megszűnése (Ferge, 2000; Ladányi – Virág, 2009; Ladányi, 2012). Ezek a társadalmi jelenségek *lakóhelyi szegregációhoz*, majd erősödő *gettósodáshoz* vezetnek. A településeken belüli *koncentrált szegénység* és ezzel összefüggő lakóhelyi szegregáció bizonyos tekintetben spontán társadalmi történés, melynek kialakulásáért és fennmaradásáért számos társadalmi, gazdasági, civilizációs és kulturális tényező együttesen felelős. (vö. Szalai, 1989; Kolosi, 2000; Spéder, 2002; Izsák, 2004; Sýkora, 2009; Ladányi, 2012; Róbert, 2013; Ladányi – Szelényi, 2014; Ferge, 2017).

---

² A szegénység a gettók gyakori, ámbátor származtatott és változatos karaktere. A gettók szegénységi foka a demográfiai, ökológiai, gazdasági helyzettől és az állami szociálpolitika hatékonyságától függ, tehát nem általános érvényű a gettók és a szegénység párhuzama. A slumosodó városi terek a dezindusztrializáció következtében megbomló és leépülő munkásosztály következményei. (Wacquant, 2004)

³ Eszerint az emberi csoportok, nemzetek vagy eszmék közötti versengésen alapul a társadalmi fejlődés.

Maga a *gettósodás* a későmodern *társadalmak fragmentálódásának* és a társadalmi egység szétesésének, *csonka társadalmak* létrejöttének következménye. Terület-specifikus értelemben azokat a településeket, településrészeket nevezzük így, amelyek lakosai *kulturális és etnikai szempontból homogének*, ugyanakkor *szociálisan hátrányos helyzetűek*, a társadalom számára pedig *marginalizáltak* (Jary – Jary, 1991). Szociáldarwinista értelmezésben a *többségi társadalom felőli* olyan szisztematikus kulturális és fizikális *kirekesztési folyamatként* jelentkezik, amely következtében a – szerintük – *közjük nem tartozó csoportokat* létminimum alatt élő, etnikai kisebbségek által lakott, erőteljesen *szegregálódó városrészekbe* szorítanak. A folyamat sajátos belső logikával rendelkezik, sőt, az ott élők önmagát beteljesítő jóslatainak spiráljaként is felfogható. Wacquant (1999, 2004) definíciója szerint a *gettók kialakulását és dinamikus fennmaradását négy tényező befolyásolja*. (1) Az adott társadalmi csoport *stigmatizációja* (kategorizálás). (2) *Területi kirekesztése* (szegregáció – szeparáció), tehát a terület élesen elválik a település többi részétől, avagy a település a szomszédos települések közül. (3) *Társadalmi kirekesztése* (diszkrimináció), ennek értelmében az itt élők nem önszántukból, hanem gazdasági, adminisztratív, szimbolikus kényszer hatására különülnek el. Végül (4) a többségi társadalomtól eltérő, *párhuzamos intézményrendszer* használata. Napjainkra a közösségi kapcsolatok és intézményrendszer átalakulásával, redukálásával a *puszta létfenntartás és folytonos küzdelem* közömbös tereivé válnak (Wacquant, 1999). Az ország etnikailag szegregált települései és településrészei folyamatos változáson mennek és mennek keresztül. A társadalmilag heterogén, elmosódott etnikai határokkal jellemezhető szomszédságtól az etnikai koncentráció, a munkaerőpiacról történő kiilleszkedés, a generációkon át öröklődő nyomor által jellemezhető, fizikai és szimbolikus határokkal elkülönülő gettóig terjedő kontinuumon belül.

Elsősorban *perifériális elhelyezkedésű aprófalvak és a gazdasági szerkezetválságból nehézkesen kievickélő egykori iparvárosok* (pl. Edelény, Putnok, Ózd, Kazincbarcika), *városrészek* (pl. Lyukóvölgy és Lyukóbánya Miskolcon, Hámán Kató úti és herbolyai szegregátum Kazincbarcikán) válnak *etnikai és szociális gettókká* újabb és újabb munkaerőpiacról kirekesztett, vagy legális munkát sosem végző, alacsonyan képzett generációk felnövekedésével. Ugyanakkor ez a jelenség *strukturális hátrányként* jelen van a teljes magyarországi településrendszerben hol krónikus problémaként, hol kisebb mértékben. (A teljesség igénye nélkül a kedvezőtlen elhelyezkedésű, torz gazdaságszerkezetű egykori szocialista iparvárosok, pl. Bátonyterenye, Salgótarján, Komló), a keleti és déli határ menti periféria, pl. Ormánság, Dél-Békés, Szatmár, Tiszakönyök, Ózd–Pétervásárai-dombság). Ezeket a településeket, településrészeket *etnikailag homogén, szélsőségesen szegregált, differenciált osztályhelyzetű gettók* jellemzik. Az itt élő, deprivált családokat/egyéneket a *nyomor, az anyagi ellehetetlenülés* (alacsony jövedelem, csekély vagyon, jövedelemtermelő képesség hiánya, hitelesapda), főként a gyermekek civilizált világhoz méltatlan esélytelensége mellett az *etnikai diszkrimináció* különböző formái is sújtják (Ferge, 2000; Váradi – Virág, 2014; Halász, 2016). Ezt a rendszerváltozás óta mélyülő szociális válsághelyzetet súlyosbítja a jogilag és etikailag megkérdőjelezhető, felülről irányított tudatos *népesség-átrendez(ő)dés*. Ezeken a településeken ugyanis évtizedek óta hajtottak és jelenleg is hajtanak végre *deszegregációs és városrehabilitációs beavatkozások* „*bőrébe bújtatott*” *gettófelszámolási programokat*. Ennek eredményeként a társadalom legalján elhelyezkedő szegény, döntően

cigány származású lakosságot *gettósodó aprófalvakba*, vagy kedvezőtlen társadalmi és gazdasági szerkezetű városok *nyomortelepeikre* „terelik át/vissza”. Ezáltal a probléma nem oldódik meg, csupán áthelyezik másik földrajzi térbe, illetőleg mélységében és tulajdonságaiban változik. Az említett beavatkozási lánc vált az elmúlt közel három évtized magyarországi „szegénységpolitikájának” lényegi eszközévé. Ladányi és Szelényi (2014) szerint a folyamat legfőbb veszélye, hogy a mélyszegénységből a sikeres integráció útjára lépett, a társadalmi hierarchia alsó fokáról magát feljebb küzdő (*középosztályosodó?*) *embereket is visszalöki* etnikailag homogén, gettósodó településekre (gyakran zsákfalvakba) és városi szegénytelepekre.

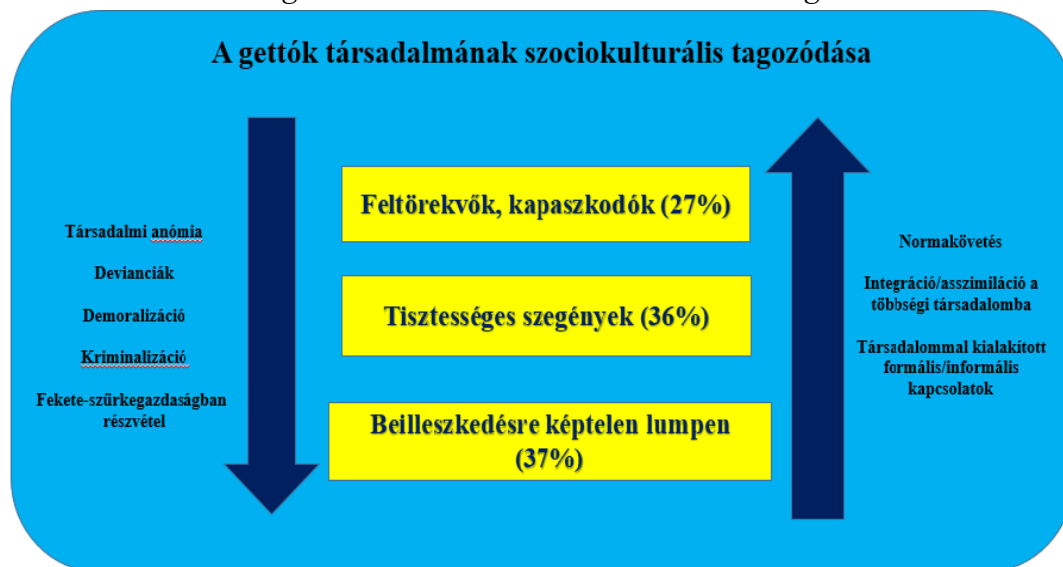
A *posztoszocialista országokban* gyakorlatilag ugyanazon forgatókönyv alapján *gettósodtak el egyes települések, településrészek*: 1990 előtt az etnikai összetétel, a társadalmi státusz tekintetében heterogénebb településeken élő *középosztályosodó*, vagyonosodó családok általában úgy költöztek egyre jobb lakásokba, hogy a területen belül változtatták lakóhelyüket. A rendszerváltozás után azonban sok helyütt a jövőbeni munka, oktatás, képzés, kultúra, szabadidő lehetőségeinek szűkülése miatt a társadalmi ranglétrán feljebb kerülő felső- és középső státuszba tartozó családok – beleértve a cigányságot is – növekvő számban és végérvényesen *hagyták el a slumosodó, tehát zsúfolt, lepusztult épületállománnyal rendelkező, társadalomszervezési hiányossággal küzdő környékeket*. Ritkább esetben a város magasabb státuszúak által lakott (*elit szegregáció*) részeibe költöztek, általánosságban viszont a térséget is maguk mögött hagyták. A *folyamat önmagát gerjesztette*, a gettósodás mértékének növekedésével már a közepes, sőt az alatti társadalmi státuszú családok és egyének is az ország más részeiben, illetőleg külföldön kerestek megélhetést. Az említett folyamat, tehát a *társadalmi rezidualizáció* következtében fokozódott a mélyszegénységben, kilátástalanságban élő, többségében cigány családok koncentrációja (Ladányi – Virág, 2009). A szegények *szegregátumai* – kiváltképp a legrosszabb szocioökonómiai helyzetűek – területein nem csak fizikai környezetükben, hanem belső társadalmi viszonyaikban is a *gettósodás jeleit* mutatják. Itt az általános társadalmi értékek és szabályok hatályukat veszítik, valamint kialakul egy *belső szabályozók alapján működő szubkultúra*. Ezekben a gettósodó városrészekben, negyedekben, szomszédságokban *alacsony komfortfokozatú lakások* jellemezték a területeket, és végleg elfogytak azok a többé-kevésbé konszolidált körülmények között élő társadalmi csoportok, amelyek az így támadt űrt betölthették volna (Wilson, 1999). A népességük jelentős részét elvesztő, *szerepkör nélküli „bukott” településrészek* az ingatlanárak jelentős mértékben csökkentek (a kereslethiány miatt tulajdonképpen megszűnt az ingatlanpiac), a *megüresedő házak* eladhatatlanná váltak. Számos család egyre *(el)zártabb gettókban* maradt. Kényszerűségből. Mindeközben az alacsony áron megszerezhető házak vonzóvá válnak azok számára, akik a rangosabb városrészekben nem tudtak önkormányzati bérlakáshoz jutni, vagy piaci áron lakást vásárolni, így beköltözésükkel még inkább *erősítik az etnikai és szegénységi gettósodás folyamatát*. *Térbeli, társadalmi, etnikai, kulturális és vagyoni hátrányoknak* olyan zárt kombinációja jön létre, amely ellehetetleníti a kitörést, a társadalmi mobilitás további esélyeit. Végérvényesen. *Területi autokorreláció* is érvényesül, tehát egyre kiterjedtebbek azok a *válságzónák*, amelyek a gazdasági és társadalmi fejlődés tekintetében zsákutcába kerültek (pl. Ózd és a környező települések típuspéldái mind a központi város, mind annak vonzáskörzetébe tartozó gettósodó falvak összefüggő térséggé „integrálódásának”). Ezekben a településeken az

országos demográfiai és társadalmi tendenciáktól homlokegyenest eltérő folyamatok zajlanak (pl. mérsékelt fejlődést mutató harmadik világbeli országokat jellemző fiatalos korszerkezet, magas analfabetizmus, egészségben eltöltött évek alacsony száma, magas a társadalmi anómia szintje), így fenntartva több párhuzamos társadalmi valóságot.

A gettók tagozódása

A nyomortelepek, a gettósodó falvak, városrészek társadalmi szociokulturális értelemben háromsztatúnak tekinthető;

1. ábra: A gettók társadalmának szociokulturális tagozódása

Tóth P. (1990) és Halász L. (2018) alapján saját szerkesztés.

- *Feltörekvők, kapaszkodók:* A lakosság nagyjából egynegyede törekvő, nem beilleszkedett, a gettók világát megszokni és elfogadni nem szándékozik, onnantól saját erőből kitörni képtelen családok. A többségi társadalomba való teljes vagy részleges integrációra leginkább alkalmas diaszpóra-szerű dinamikus réteg, akik demoralizációs foka alacsony.
- *Tisztességes szegények:* További egyharmadukat a társadalomból kizárított szegények alkotják, akik viselkedése nem súlyosan normasértő, ám normakövetésük kifogásolható.
- *Beilleszkedésre képtelen lumpen:* A fennmaradó csaknem kétharmadot perspektíva nélküli, a társadalom peremére taszított vagy kezdettől fogva ott elhelyezkedő „keménymag” alkotja. Ők diktálják a nyomortelepek (farkas)törvényeit, egy részük bűnözői szubkultúrák tagja. Folyamatos utánpótlásukat a köztes helyzetű beilleszkedett és nem beilleszkedett csoportokból nyerik. Jellemző köreikben a lakáspusztítás, az anómia, a devianciák (alkohol- és drogfogyasztás, prostitúció és vagyon elleni bűncselekmények).

Az underclass társadalmi réteg kialakulása

Társadalmi megrázkódtatások idején általánosságban az *alsó (alsó közép) társadalmi státuszúak viselik a transzformáció legsúlyosabb terheit*, ők azok, akik nem csupán társadalmi

süllyedést, hanem *talajvesztést* is elszenvednek (Losonczi, 2005). Előbb említett *underclass* olyan csoportok alkotják, akik bizonyos társadalmi és gazdasági változások következtében „*feleslegessé*” váltak a munkamegosztás kialakuló (új)kapitalista rendszerében (Wilson, 1987, 1999). A posztoszocialista térségben *kataklizmaszerű változásnak* az állami nagyipar szinte korlátlan képesítés nélküli munkaerő-szükségletének megszűnése tekinthető. Súlyosbító tényező, hogy a szocializmus során vajmi *kevés foglalkoztatáspolitikai lépés* történt a munkaerő át- és/vagy továbbképzésére. E mögött az iparfejlesztések és a kedvező lobbihelyzetbe vetett vakhit állt. Ez a *társadalmi alsóréteg (kiilleszkedettek)* a rendszerváltozás nagy vesztese: *marginalizációjuk visszafordíthatatlan*, amely nem csak őket, hanem az elkövetkező két-három generációt is érinti, így *átörökített társadalmon kívüli helyzetük* évtizedekre bebetonozódott (Ladányi – Szelényi, 2014, Kovách, 2012). Ők azok az emberek, akik a posztoszocialista átmenet során munkájukat elvesztették és idejekorán *kikerültek a foglalkoztatás- és szociálpolitika ellátotti köréből*. Rendszeres jövedelem és megfelelő kapcsolati tőke hiányában a kitörésre is kevés esélyük adatott. Gyakran *többlepcsős zuhanás* következett be társadalmi pozícióikban, amit a hányattatások nagyságrendje és hosszúsága jelzett. Számos társadalomkritika bizonyítja (vö. Kemény, 1972; Kemény et al., 1972, 1992; Andorka – Spéder, 1994; Ferge, 1998; Szalai, 1989; Ladányi – Szelényi, 2012), hogy a politikai változások szociális költségei leginkább az említett szegényeket és elszegényedőket sújtották.

A posztoszocialista időszakot jellemző *szegénység és nyomor döntően két társadalmi csoportot érintett*. (1) 1989 előtt is a *társadalmi státuszlétra alján tengődő csoportokat*, akik depriváltsága, az anómia szintje miatt kirekesztettnek, kiilleszkedettnek számított. A szocializmus során folytatott önkárosító, énhatékonyságot nélkülöző életmódjuk miatt az 1990-es évek elején elsősorban ők kerültek a munkanélküliség és a lecsúszás csapdájába. Közéjük sorolhatók az első sikertelen kényszervállalkozók, az elszegényedő kisnyugdíjasok és a nyomorúságos helyzetbe önhibáján kívül került gyermekek (Spéder, 2000; 2002). (2) A szegények másik csoportja az *államszocializmus során főként a társadalom alsó és alsóközép csoportjába tartozott*. Munkahellyel és „*kisegizisztenciával*” rendelkeztek, azonban szaktudásuk, képzettségük az új gazdasági körülmények között elavultnak, használhatatlannak minősült, így már az 1990-es évtized elején az állástalansággal és *társadalmi státuszvesztéssel* kellett szembenézniük (Lóránt, 2017). Ők azok, akik közül sokan kényszerből elhagyták városi lakásaikat és visszamentek vidékre, kistalvába, vagy a városok szegénytelepeire, külterületeire költöztek. Oda, ahol a *nyomor koncentrálnak*, ezáltal a társadalmi mobilitás számukra lezárult (Szalai, 1989; Csité – Kovách, 2000; Halász, 2016). Megélhetési bázisuk megrendülése miatt megfontolás nélkül vettek fel hitelt (gyakran uzsorahitelt), majd *hitelcsapdába* kerülve anyagilag és egzisztenciálisan a helyi társadalmak legaljára süllyedtek, gyakran hajléktalanokká váltak. A privatizációba, kárpótlásba, a helyi vagyon újraelosztásába, mint eleve vesztesen indulók a kevesebbnél is kevesebbhez jutottak.

Cigánygettók kialakulása, történelmi fejlődése Észak-Magyarországon

A *lakóhelyi szegregátumok etnikailag és szociokulturális értelemben homogén gettókká válásának* megértéséhez a második világegésig szükséges visszatekinteni a történelemben. A főként mélyszegénységben, a társadalmi hierarchia legalján élő, alacsonyan képzett *cigány* – illetve a többségi társadalom által annak tartott – népesség a II. világháborút követő viharos

iparosítás következtében a városszéli és falusi putrikból, gyakori „vándor” életmódjukat felhagyva *tömegesen költöztek – pontosabban költöztették őket – az szocialista gazdaság új fellegráiba*. A szocialista nagyüzemekben általuk végzett egyszerűbb munkát ugyan kevésbé becsülték meg, azonban *nélkülözhetetlenségük vitathatatlan* az ipar alacsony fokú gépesítettsége okán (Szirmai, 1988; Dobák, 2009; Ladányi – Szelényi, 2014; Halász, 2018). Ezenkívül a *teljes foglalkoztatás* – mint a szocialista rezsimek egyik alapeszméje, a „közveszélyes munkakerülőket” sújtó szankciók szintén hozzájárultak az aktív korú népesség, beleértve a cigányok munkába állításának biztosításához. A kötelező iskoláztatással, az évtizedek alatt természetessé váló rutinszerű munkákkal a cigányok többsége a nyolcvanas évek végére nem társadalmon kívüli pária csoportként, hanem annak *integráns (!) részeként, alsó kasztként* létezett (Ferge, 2000; Lengyel, 2009; Lóránt, 2017).

Azonban a *dezindusztrializációval* fémjelzett posztszocialista átmenet során az alacsony hatékonysággal működő, piaci versenyben alulmaradó létesítmények bezárásával *először a legalacsonyabban kvalifikált dolgozókat küldték el*, így nagy részük munkanélkülivé vált. Ezek az emberek vagy a gettósodott vidéki térségekbe költöztek (vissza), vagy az állami szubvenciókkal életben tartott egykori iparvárosok *slumosodó*⁴ *városrészeinek foglyai* maradtak. Az 1990-es évek elején az állami szociálpolitikai védőháló kiterjesztése következtében – pl. magas végkielégítések, munkanélküli-segély, rokkantsági nyugdíjazás, korkedvezményes nyugdíj – *tömegek illeszkedtek ki a munkaerőpiacról* egyre hosszabb távon. A településenként eltérő mértékű szociális juttatások látványos mobilitáshoz vezettek. Azon települések, amelyek hosszú évekig fenntartották szociális kedvezményeiket, ideiglenesen átlagosnál magasabb juttatásaikat (pl. Miskolc, Ózd), *vándorlási célponttá* váltak. Itt a társadalmi kötelek az évek során fellazultak, amelyet a „*munkanélküliként egzisztálás*” és a *szociális elszigeteltség* jellemezte. Az évtizednyi munkanélküli „fölsleges” lét következtében az ezredfordulóra a *cigányok csaknem felére* és a *mélyszegénységben élő*, deprivált rétegekre a társadalmon belül többszörös kirekesztettség, tehát a *lét alatti (underclass) osztály térnyerése* vált jellemzővé (Ladányi – Szelényi, 2014). Csupán 10–15%-uk volt képes a *középosztályosodás* útján elindulni, 40% végletesen leszakadt, a társadalom legalsó, halmozottan hátrányos helyzetű, *társadalmilag immobil kasztlját* alkotta. A fennmaradó 40–50% az elmúlt másfél évtizedben a középosztályosodási stratégiák ellehetetlenülése – amely a magyar társadalmat is érinti, jóllehet a halmozottan hátrányos helyzetben élő egyéneket és családokat extrém mértékben – miatt az államszocializmusban *nehezen megszerzett státuszukat elveszítve* ismét gettókba került, ahol a jövőbeni integráció esélye egyre haloványabb.⁵

Etnikai gettók felszámolása, társadalmi problémahalmaz relokalizációja

---

⁴ A slum vagy szlöm, azaz nyomornegyed magas népsűrűségű lakóterület, amelyet a zsúfoltság, az épületek leromlott, folyamatosan pusztuló állapota, az elégtelen higiéniai körülmények, emellett társadalomszervezési hiányosságok jellemeznek. Általában városi, nagyvárosi jelenség. Többnyire szegények, illetve alacsony szocioökonómiai státuszú emberek lakják. A gettó társadalmi és gazdasági jellegzetességei hasonlítanak a szlömhöz, viszont fizikai és szimbolikus határok választják el a város egyéb területeitől, avagy a környező kistelepülésektől.

⁵ Szegénység és cigányság párhuzamosítása a szociális és etnikai dimenziók meggondolatlan összemossa. Van közös halmazuk, de nem fedik le egymást teljes mértékben.

A jelenlegi helyzetet alapvetően határozta meg a *cigány- és szegénytelepek felszámolása*. Az 1960-as évekig a magyarországi cigány lakosság kétharmada területileg, társadalmilag, szimbolikusan a települések törzsterületétől elkülönült, etnikailag homogén telepeken, infrastruktúra nélküli nyomornegyedekben élt. 1964-től azonban központi döntés értelmében megkezdődött a telepek felszámolása, szanálása, az ott élő lakosság városokba költöztetése, akik kedvezményes hitelt és ingyen telket kaptak (Kemény et al., 2004; Kozákné Keszei, 2001; Lengyel, 2009; Péntes – Radics, 2012). Gyakran „Cs” (*csökkentett komfortfokozatú*) szobakonyhás, közműekkel szegényesen ellátott lakásokat emeltek számukra (Berki, 2016). Az ingatlanokat az esetek döntő többségében a település peremén (gyakran az elsősorban cigányok és szegények által lakott utcákban), vagy attól távol, vonalas infrastruktúrával feltáratlan területeken építették. A házak, lakások egymáshoz közel, sokszor tömbszerűen helyezkedtek el, így tulajdonképpen nem az egykori telepi szegregáció megoldása, hanem annak *relokalizációja*, valamint új helyen történő gyors *újratermelődése* történt meg. A cigányoknak emellett komfort nélküli tanácsi bérlakásokat is felajánlottak, sőt az újonnan épült panellakásokba is beköltöztették elsősorban a többgyermekes családokat. A *szisztematikus telepfelszámolás* fokozatosan zajlott, először a „rendes”, többségi társadalomba beilleszkedni képes családokat, legvégül pedig a renitens, deviáns családokat helyezték *kvázi-integráns környezetbe*. Időben néhány évtizedet ugorva a kilencvenes évektől *szociálpolitikai lakásépítési támogatást* ismételten jelentős mértékben vettek igénybe cigány és szegény családok. Az eredmény kísértetiesen hasonlít a szocializmus Cs-lakásainak építési dömpingjére: tehát ekkor is rossz minőségű házak épültek kevés kivétellel a meglévő *városszéli cigány- és szegénysorokba és gettósodó városrészekbe*. A kör bezárult.

A túlzottan éles ellentétek egymásnak feszülése *szelektív migrációt* eredményezett, a település egykori lakói és az újonnan odatelepített nehéz sorsú családok között. A tehetősebbek és a középosztályosodó családok a település(rész) elhagyása mellett döntöttek. Egyébiránt az, hogy a cigány és/vagy szegény családok a településen belül egy helyen, vagy több, különböző státuszú és megítélésű településrészen élnek, tükrözi a mélyszegénységben élő és konszolidált viszonyt megteremtő cigányok és nem cigányok, továbbá a klánok közötti *szegregációs „igényeket”*, valamint fizikai, mentális és szimbolikus határokat. Így az *interetnikus szomszédságtól a tömbszerű, szeparált gettókig* számos formája megjelenik a cigány-nem cigány együttélésnek (Váradi – Virág, 2014). Az 1970-es évek eleje óta a cigányság életkörülményei minőségileg javultak, valamint látványosan csökkent a kontrollálatlanul terjeszkedő települési, vagy külterületi nyomortelepek száma, ezzel ellentétben viszont a településen belüli elkülönülésük mértéke folyamatosan növekedett (Kemény, 1972, 1976, 2000; Kemény et al., 1972; Janky – Kemény, 2004; Teller, 2011).

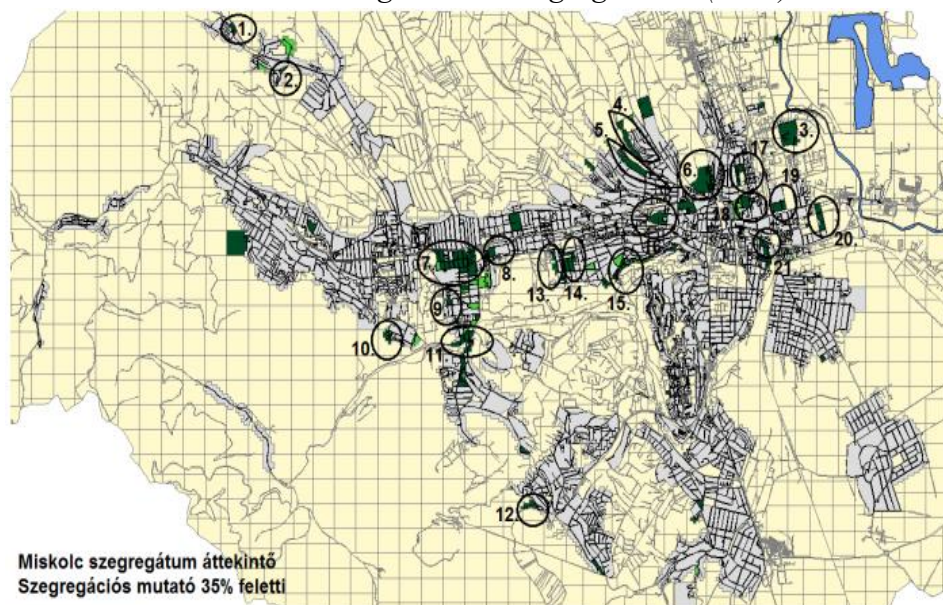
A rendszerváltozást követően megkezdett *telepfelszámolási, szegregációt oldani szándékozó, lakhatási integrációt célzó programok*, a cigányok és mélyszegénységben élők életkörülményein javítani próbáló erőfeszítések csupán *mérsékelt eredménnyel jártak* (Péntes – Radics, 2012). Igaz, általánosságban javultak a lakhatási feltételek, ugyanakkor a foglalkoztatási, megélhetési körülmények kevésbé változtak, a települési, településrészi gettósodó szegregátumok, aprófalvak ugyanúgy léteznek, sőt a *deszegregációs beavatkozások miatti anomáliák a település társadalmi megosztottságát továbbra is erősítik*. Azok a települések tudták fenntartani társadalmuk heterogenitását, megelőzni vagy visszafordítani a

gettósodás folyamatát, amelyek kedvező elérhetőséggel, elegendő munkahellyel rendelkeznek, területileg egybefüggő, terjedelmes, magas népességszámú etnikai és szociális szegregátumok nem szabdalják a városszövetet, illetve a központi városok ingázási vonzáskörzetében helyezkednek el.

Gettó, gettófelszámolások, társadalmi kirekesztés Miskolcon

A XX. század első felében a Zsolcai kapu és a Sajó között elhelyezkedő egykori katonai telephely (*Szondi telep*) vált *Miskolc* legnagyobb kiterjedésű *szegénytelepévé*, ahová a város és környékének legszegényebb családjait költöztették. A hetvenes évekig cigányok kis számban éltek a területen, azonban az 1974-es Sajón levonuló árvíz miatt elpusztult *Csorbatelep*, majd egy évtizeddel később, a jelenlegi Vörösmarty utcai lakótelep helyén egykoron elterülő *Gordon* városrész nagyszámú cigány lakosságát kényszermegoldás gyanánt elsősorban a *gyors ütemben slumosodó*, komfort nélküli házakba, kalyibákba költöztették (Lengyel, 2009). A városszéli nyomornegyeden kívül városszerte több elértéktelenedett helyet választottak ki az elszegényedett családok számára, újabb gettósodó szegregátumokat létrehozva a főutcán, a Szentpéteri kapuhoz közeli *Álmos-udvarban* és a Diósgyőr és Miskolc határán lévő *Békeszálló* (negyvenes években épült munkáskolónia) területén (Tóth, 1990).

2. ábra: *Miskolc gettósodó szegregátumai (2011)*

Forrás: Miskolc Megyei Jogú Város Településfejlesztési Stratégiája III. Helyzetértékelés (2013) p. 2.

A szocialista iparosítás következtében munkások tízezrei költöztek Miskolcra, akik számára lakótelepeket (köztük az Avast) emeltek. A házak egy részét egykoron szegények és cigányok által lakott területen építették, akik *tömegesen kényszerültek városon belüli helyváltatásra*. Mivel ekkortájt a politikai figyelem az új, csoportos lakásépítésekre irányult, az egyedi építkezéseket és a történelmi jelentőségű városrészek gondozását, fejlesztését elhanyagolták, így különösen a *belső városrészek slumosodása gyorsult fel* (Ladányi, 1991). Elkezdődött a legszegényebb, főként cigány családok beköltöztetése a *főutca százéves polgárházaiba*, létrehozva a belvárost évtizedekre megőrző *etnikai gettókat*, állandósítva a díszes homlokzatú *paloták falai közé zárt szegénységet*. A szocializmusban elhanyagolt épületek

lakásai évtizedekig *szociális bérlakások*ként funkcionáltak, a Miskolcra bevándorló, belső és külső migrációban részt vevő, enyhén deprivált cigányok számára *tranzitként szolgáltak*, emiatt dinamikusan változott mikrotársadalmuk. A lakásokra zsúfoltság, elhanyagoltság, a nagy családokra pedig dezorganizáltság, számtalan *belső konfliktus* volt jellemző (Tóth, 1990; Dobrossy, 1993; Lengyel, 2009). Aztán a főutca gyors és látványos slumosodását látva már a nyolcvanas években megkezdődött az ottani *dezintegratív lakosság kiköltöztetése*. A belvároson kívül viszont a szocialista korszak utolsó évtizedében is tovább folytatódott a cigány és szegény családok ide-oda „tologatása”, sokak ideiglenes lakhelyévé váltak a *Számozott utcák*, a *vasgyári telep* és a *hejőcsabai mézszüzem* melletti, a *Pereces*, valamint *Miskolctapolca-Kőbánya* kiürülő bányászkolóniai.

Megindult a lakosság szelektív elvándorlása, a betelepítések következtében az „öslakos” nem cigány népesség néhány év alatt elhagyta az erőteljesen gettósodó szegregátumokat, így a kilencvenes évek elejére *mind a város belterületén, mind a periférián alakultak ki több száz fős etnikailag és szociálisan homogén gettók*. A politikai fordulatot követő gyárbezárásoknak köszönhetően tömegek váltak munkanélkülivé, kerültek kilátástalanságba és nagy hányaduk a meglévő *cigány- és szegénytelepekre kényszerült*, súlyosbítva a gettók társadalmi problémahalmazát, azok szimbolikus elkülönülését. A duzzadó népességű telepek felszámolásáról már 1992-ben döntött a képviselőtestület, azonban az új évezredig kellett várni a szanálás foganatosításával (Lengyel, 2009). A 2000-es évek elején először az *Álmos-udvart*, majd a *Békeszálló* nagy részét számolták föl, mégis látványos felháborodást a *Szondi telepi* putrik szanálása kísérte. A mélyszegénységben élő, döntően cigány családok többsége ekkor került a város újabb szegény szegregátumába, a *Számozott utcákba* és a város külterületén lévő barnamezős területre, *Lyukóvölgybe* és *Lyukóbányába*, néhányan pedig az *Avas lakótelepre* költöztek.

A *Miskolcon* negyed évszázad alatt foganatosított társadalmi válságkezelési gyakorlatok eklatáns példája a *gettók felszámolása*, majd az ott élők *relokalizációja*. Az *anti- és deszegregációs beavatkozásokat* főként házak, tömbök, teljes szegénytelepek, nyomortelepek bontása (kemény típusú városrehabilitáció), az ott lakók folyamatos átköltöztetése, kitelepítése jellemezte. A végleges várospolitikai beavatkozásoknak köszönhetően az utóbbi tíz év alatt hárommal (*16-ról 13-ra*) csökkent a KSH által szegregátummá⁶ nyilvánított téregységek száma. A 2011. évi népszámlálás adatai alapján, az állandó népességet vizsgálva Miskolc belterületén 2.470 fő, külterületén 2.481 fő élt gettóban, tehát a *város népességének 3%-a* (ITS – Miskolc, 2014). Ez az arány azonban valótlán képet sejtet, ugyanis becslések szerint csaknem kétszer-háromszor ennyi, tehát *10–13.000 fős* az említett szegregátumok lakónépessége, akik életvitelszerűen használják ezeket az urbánus tereket. *A város belterületén egy kivétellel a 300 főnél népesebb gettók eltűntek*. A 2010-es évtized végén az egykoron hírhedt Szondi telepen 258-an, Tetemváron 225-en, Vikend telepen, az Álmos és Gizella utcában, Bábonyibércen és Békeszállón szegregátumként 100–150 elsősorban cigány és (mély)szegény lakos él. Tehát a felszínen megoldottnak tűnnek a térbeli és társadalmi gondok. Azonban a mélyben a

---

⁶ A KSH értelmezése szerint a szegregátum ötven főnél népesebb településrész, ahol az aktív korú, rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkező és a legfeljebb nyolc általános iskolai osztállyal rendelkező lakók aránya meghaladja az 50 százalékot.

konfliktusok tovább gerjesztődnek, ugyanis a *slumosodás, a társadalmi marginalizáció egyre súlyosabb problémahalmazát tapasztalni két városrészben, a Számozott utcákban és Lyukóban.*

A Diósgyőri Stadion környékén található ún. *Számozott utcák* házai több mint száz éve épültek a gyári dolgozók számára. A dezindusztrializáció következtében a munkások nagy számban költöztek el a területről, a lelakott, rossz állapotú ingatlanok pedig üressé váltak. Ezek kereslet híján a *Miskolci Ingatlangazdálkodó Zrt.* kezelésébe kerültek, amely a többnyire komfort nélküli lakásokat bérbe adta döntően mélyszegénységben élő cigány családoknak. Megközelítőleg 20 éven keresztül ez a városrész jelentette a Miskolc belterületén élő fizetésképtelenné, a lakóközösséggel összeférhetlenné váló, vagy tranzitállomást a városrehabilitációs projektek miatt felújított épületekből kiköltöztetett családok százai számára. Csakhogy 2014-ben a helyzet megváltozott, a többségi társadalom felől tapasztalható fokozódó elégedetlenség (amely a telepfelszámolást támogató aláírásgyűjtésbe torkollott) miatt a városvezetés a telep „leradírozása” mellett döntött. Önkormányzati rendelet értelmében azon családok, akiknek nem volt tartozása és érvényes bérleti szerződéssel rendelkeztek, 1,5–2 millió forintos kártérítést kaphattak, ha Miskolc határain kívülre költöztek (a problémaexport tankönyvi példája!), viszont a megvásárolt lakások adásvétele öt évig jogilag kivitelezhetetlenné vált. Jelenleg nagyjából 300–350 család lakja a Számozott utcák házait, akik kisebb része tulajdonos, többsége határozott vagy határozatlan idejű bérleti szerződés⁷ alapján él ott, míg egyesek illegális lakásfoglalók. Ezen *kusza tulajdonviszonyok* miatt is bonyodalmas az egyenlő bánásmód biztosítása a kiköltöztetéskor, majd az azt követő relokalizációkor. Ezzel kapcsolatban legégetőbb feladat a *létminimum alatt élő lakosok újbóli letelepítése, amely háromféleképpen történt/történik.* (1) A város külterületéhez tartozó *Lyukóvölgy és Lyukóbánya* több ezres népességű infrastruktúra-hiányos gettójába költöznek, (2) olcsó ingatlanvásárlási lehetőséget nyújtó *gettósodó aprófalvakban* találnak lakóhelyet, ahonnan a kitörés esélytelen, vagy (3) *hajléktalanná* válnak.

Az ország jelenleg legnépesebb szegregált gettója a Miskolc külterületén lévő Lyukóbánya és Lyukóvölgy, méghozzá az egykori bánya bejáratához közeli hat km hosszú völgyben sorjázó zártkertek zónája. Itt a KSH hivatalos adatai alapján 2.500-an, míg becslések szerint 6–8.000 fő lakik életvitelszerűen. Ezen a területen, a szocializmus idején telkeket parcelláztak az egykori Lenin Kohászati Művek munkatársai és bányászok számára, hétvégi pihenőhely gyanánt (víkend ház, kiskert), valamint sok idős miskolci is kiköltözött ide. A *szegények kivándorlása Lyukóba* az 1990-es években kezdődött, de a folyamatot felgyorsította a belvárosi putrik, a Szondi telep és a Békeszálló felszámolása, valamint Miskolc gettósodó utcáinak, blokkjainak szociális városrehabilitáció miatti bontása vagy felújítása (B. Simon, 2014). A „városrészben” nincs bolt, iskola, orvos, utcanevek és a közművesítés is hiányos. Elsősorban *azok választják* lakhelyül az etnikailag és szociálisan homogenizált területet, akik kényszerűségből feladták *városi lakásaikat:* magas költségek, eladósodás, bontás miatt, esetleg olcsóbb körülmények közé szándékoztak költözni. A magántulajdonú lakásokért, a lebontott házak megváltásáért kapott összeg elegendőnek mutatkozott ahhoz, hogy a rászorultak itteni telkeket vásároljanak, ahová alacsony komfortfokozatú, kis házakat építenek, a meglévő vikendházakat átalakítják,

---

⁷ Azért létezik kétfajta bérlő, mert a 2006-ban hatályba lépő lakásrendelet szerint már nem lehetett határozatlan idejű szerződéseket kötni, ráadásul folyamatosan szigorodnak a bérleti feltételek is, és rövidült a bérlés időtartama.

szélsőséges esetekben ideiglenes sátrakban húzzák meg magukat. Megtalálhatók itt *kilakoltatottak, önszántukból menekülők, faluról városba költöző szegények és hajléktalanok*. Megjegyzendő, a lyukói jelenség *nem Borsod-specifikus*, ugyanis az elmúlt évtizedben a külterületi, tanyás vagy zártkertes térségek egy része *krízisövezetté alakult*. A városhoz közel jelenleg ezeken a helyeken lehet legolcsóbban ingatlanhoz jutni, a legszegényebbek néhány tíz- vagy százezer forintért vehetnek – illetve ingyen foglalhatnak – házat, fészert vagy szerszámokamrát (vö. Berki, 2016; Halász, 2016).

3. ábra: Miskolc jelenlegi legnépesebb gettósodott szegregátuma: Lyukóvölgy

Fotók forrása: magyarnarancs.hu⁸

A több ezer fős, félig-meddig illegálisan betelepült gettó *társadalmi képe sokveretű*. Együtt élnek a „tisztos” szegények, a nyugdíjasok, a kitörni kívánó cigánycsaládok, velük párhuzamosan a társadalom underclass rétegéhez tartozó, integrálódni és etikai normákat követni nem hajlandó, illegális jövedelmekből (pl. uzsora, a modern kori rabszolgotartás formái, mint a csicskáztatás vagy prostitúció, illetve drogterjesztés) magát fenntartó, a telepet rejtőzködés céljából választó bűnözői csoportok is. A telep *krónikus probléma*. A város belterületétől távol, a helyi társadalommal mindennemű interakciót mérséklő *fizikai, szimbolikus és mentális határokkal elzárt gettó* a nyomor, az etnikai és szociális szegregáció melegágya. A társadalmi, szociális, etnikai, közbiztonsági probléma a miskolci belterületeken élők számára megoldottnak tűnik, azonban a *NIMBY (Not In My Back Yard⁹)* *effektus* következtében eltérő térbeli struktúrában, súlyosabb konfliktusokat generálva tovább *bontja a térségi társadalom szövetét*.

⁸ <https://magyarnarancs.hu/kismagyarország/normalis-ember-ilyen-uzletbe-nem-megy-bele-elutasitjak-a-nyomortelepeken-elok-miskolc-millioit-89983> (Letöltés dátuma: 2018. február 7.)

⁹ NIMBY: Not In My Back Yard, tehát „nem az én portámon/hátsó udvaromban”. Olyan – ez esetben – társadalmi probléma, amelyről, ha nincs közvetlen tudomás, nem szem előtt történik, nem része a hétköznapi kommunikációnak, a vele való foglalkozás intenzitása csökken. Miskolc és Ózd esetében adekvát kifejezés, ugyanis a szegénységet igyekeztek kisépíteni a jobb városökológiai helyzetű településrészekről, azonban az továbbra is létezik, viszont koncentráltabban, más struktúrában, a többségi társadalomtól jelentős térbeli és szimbolikus távolságban. Viszont a helyi lakosság számára a probléma – hamisan – megoldottnak tűnik.

A miskolci *panelházakba „zárt” gettók*¹⁰ megjelenése (és eltűnése) szintén releváns elemzési tartalmat jelent az *elmúlt néhány évtized társadalmi változásainak* szemszögéből. A Pécssett található uránvárosi után az *ország második legnépesebb vidéki lakótelepe, az Avas a panelekbe zárt szegregáció, gettóképződés egyik szimbólumává* vált. Hogy miért? A lakótelepet 1973 és 1985 között, három ütemben építették a Miskolc belvárosa fölé magasodó Avas hegyen, lakásaiba elsősorban alacsony és közepes státuszba tartozók költöztek. A rendszerváltozást követően a miskolci munkalehetőségek szűkülésével, életfeltételeik romlásával a várost nagy számban elhagyó egykori lakók ingatlanjai – ugyanígy a Vörösmarty úti és a diósgyőri Árpád úti lakótelepek üres lakásai – kereslet híján üresen maradtak. Ezeket a még magántulajdonban lévő lakásokat kezdték 2005-től a *Fészekrakó Program* keretében főként vidékről érkező, 35 év alatti többgyermekes családok számára kedvező áron eladni. A program jelentős állami támogatást és kedvezményes hitelkonstrukciókat biztosított az újonnan beköltözők számára. A kedvező helyzetet kihasználva népes bűnügyi csoport szerveződött, akik összehangoltan, együttműködve és rendszeres haszonszerzésre törekedve megkezdték üzérkedéseiket: Az elkövetők vidékre utaztak, ahol kimondottan hátrányos helyzetű, alacsonyan kvalifikált cigány családoknak ajánlották fel a jobb élet lehetőségét, komfortos környezetben. A család üzletkötéseknek köszönhetően több mint 100 ingatlan került olyan családok tulajdonába, akik hitel- és rezsitörlesztésre kezdettől fogva képtelenek voltak, sőt az önrészt a gyermekek után járó szociálpolitikai támogatás – mint gyakran egyetlen rendszeres bevételi forrás – összegéből fizették. A csalásra 2009-ben derült fény és 2012 és 2015 között folytatták le a pereket.¹¹ A lakótelepre beköltöztetett több száz cigány családot *társadalmilag hármastagoltág jellemezte*: Harmaduk integrációban legelöl tart, gyermekeiket oktatási intézménybe járatják, a szülők állandó bejelentett munkahellyel rendelkeznek, lakókörnyezetük rendezett. Harmaduk enyhén deprivált sokgyermekes család, a nyomortól távol élnek. Harmaduk az ún. lakáspusztító lumpenek, dezintegratív emberek, akik a lakótelepi együttélés kívánatos normáit nem képesek vagy nem tudják követni, azonban nem tekinthetők bűnözői csoportoknak (Tóth, 1990; Kemény – Janky, 2004). Ebből is látszik, hogy a média által felkorbácsolt közhangulat és a *lakótelep erőteljes megbélyegzése*, súlyos gettóként feltüntetése *túlzó*. Az újonnan érkezettek között valóban megtalálhatóak rendbontó, bűnöző életmódot folytató lakosok, azonban ez nem lehet alapja az általánosításnak.¹² Napjainkban látványos kettősség jellemző az Avason. *Nyugodt, rendezett környezetű és slumosodásnak indult, lelakott panelházak váltják egymást*. Egy ház közösségét egyetlen lumpen család megmérgezheti, ez az ingatlanok elértéktelenedéséhez, eladhatatlanságához, lakók közötti éles konfliktusokhoz vezethet, így a legjelentősebb károkat ezek az avasi lakóközösségek szenvedik el. Ennek ellenére a lakótelep bűnügyi fertőzöttsége

---

¹⁰ Miskolc egyik jelképének számító „húszemeletes” (más néven Katowice torony) úgyszintén fokozatosan gettósodó panelépület, amely elhanyagolt környéke a hajléktalanok kedvelt tartózkodóhelye, míg a szimbolikus magasház az öngyilkosok számára „népszerű” helyszíneként szolgál.

¹¹ <http://24.hu/belfold/2015/12/10/veget-ert-a-gigantikus-feszekrako-per/> (Letöltés dátuma: 2017. április 24.)

<http://www.origo.hu/itthon/20120523-helyszini-riport-miskolc-avasi-lakoteleperol.html> (Letöltés dátuma: 2017. április 24.)

http://hvg.hu/nagyitas/20110125_feszekrakok_avasi_lakotelep (Letöltés dátuma: 2017. április 24.)

¹² Fontos megjegyezni, hogy nem kizárólagos cigány-problémával állunk szemben. Az Avas második építési üteme során négygyermekes családokat költöztettek be a panelmonstrumok bérlakásaiba a '70-es évek közepén, akik között – a kedvezőbb fertilitási mutatóik miatt – nagyobb hányadban voltak a cigány nemzetiséghez tartozók. Ők kezdettől fogva integráns részét képezték az Avas több tízezer fős társadalmának. 2005 után pedig hátrányos helyzetűek érkeztek, akik között magas arányban, de nem kizárólagosan találhatóak cigány családok.

átlag alatti, súlyos bűncselekmények (lakásfeltörések, autólopások) száma elenyésző, azonban a szabálysértések (pl. csendháborítások)¹³ és a társadalmi együttélés normáinak megszegése állandó probléma. A kilakoltatások megkezdődtek és vontatottan, de haladnak. Társadalmi igazságosság/igazságtalanság kérdését veti fel, hogy felületesen vizsgálják meg, vajon az egykori lakónak miért van tartozása (pl. munkahely elvesztése vagy krónikus betegség miatt), így önhibájukon kívül is lakásuk elhagyására kényszerítenek több tucat avasi lakost. A kiköltöztetés ugyanakkor a gondokat nem orvosolja, hanem – a Számozott utcákban történetekhez hasonlatosan – *földrajzilag áthelyezi, a lyukóvölgyi és lyukóbányai nyomortelep, a Taktaköz és Szikszó környéki gettósodó aprófalvak, zsáktelepülések* váltak a kilakoltatott családok új (*kényszer*)lakóhelyévé. A problémás családok kiköltöztetését lassította egyrészt a Kormány devizahitelesek védő kilakoltatási moratóriuma, másrészt a Miskolci Önkormányzat által 2009-ben ratifikált együttélési kódex. Ez utóbbi meghatározta az egy lakásban tartózkodó személyek számát, azonban annak betartását a rendvédelmi szervek képtelenek voltak hatékonyan foganatosítani, ugyanis az ellenőrzések során elküldött, illegálisan ott lakók idő előtt visszaszivárogtak.

Az avasi lakótelep-építés notórius II. üteme során emelt panelházak egy részét és azok környezetét 2013 és 2015 között *rehabilitálták*, a lakosság szociális gondjait részben kezelték, közösségépítő (pl. városi kertészkedés) és foglalkoztatási programokat valósítottak meg, a közterületek humanizálásához hozzákezdtek.

Szociális válság és válságkezelés Ózdon

Az alacsonyan kvalifikált, városi életmódhoz nehezen alkalmazkodó, vidéki szegényparasztk és cigányok tömegei a XX. század elejétől kezdve érkeztek Ózdra és térségébe (Karvalics, 1996), ugyanis a főként kétkezi szakmunkát igénylő, rohamos tempóban fejlesztett nehézipara ezt megkövetelte. Bevándorlásuk volumene az erőltetett iparosítás és munkaerőinség miatt a szocializmusban többszörösére nőtt. Letelepedésük lokalizációját, majd városon belüli migrációjuk irányát két tényező határozta meg. Egyrészt Ózd szerteágazó, poliphoz hasonló *településstruktúrája*, amelyet társadalmilag, gazdaságilag, kulturálisan és szimbolikusan is eltérő „*településcsápok*” alkotnak. Ezek a településtesttől fizikailag elkülönült városrészek a különböző státuszú, etnikai, kulturális, társadalmi csoportok szegregációjának kiváló *földrajzi teret/alapot jelentettek*. Másodsorban a városi lakóépületek minőségi különbözősége. A XX. századi iparosításhoz kötődő, valamennyi kolóniás szerkezetű lakásépítési trend, stílus megjelent Ózdon a folyamatos és konjunkturális városfejlődésnek köszönhetően. Számos *kolóniát* (pl. Velence telep, Kisamerika, Tisztisor) tudatosan a gyár vezető mérnökei, valamint a település értelmiségi rétege számára építtettek az adott kor legmodernebb építészeti stílusában, legmagasabb komfortfokozattal (Dobosy, 2001). Az évtizedek múlásával egyre jobb minőségű, összkomfortos lakásokat emeltek (utoljára a belvárosi tájképet máig uraló tízemeletes *házgyári betonkolosszusokat*), ezek viszont közkedvelt lakásoknak bizonyultak, evégett a város közepes és magas státuszú családjai, sőt az újonnan Ózdra érkezők számára is színvonalas *új lakóhelyet jelentettek*. Az *intraurbán térben történő trendszerű lakóhely-változtatás* miatt egyre több egykoron nívós kolónia épülete – felújítás, környezetrendezés híján

---

¹³ 2009-ben 900 csendháborítási ügyben indítottak eljárást.

– értéktelenedett el, majd *vált üressé*. Az 1970-es évek végétől kezdve kényszerűségből az említett alacsony komfortfokozatú, kis alapterületű házak sokasága került az Önkormányzat (akkor még Tanács) tulajdonába és lettek *szociális bérlakások*. Ide a városszéli cigánytelepek és szegénytelepek lakóit költöztették be, így váltak a jelenlegi *városközponti szegénygettők előfutáraivá*. Ózdon a rendszerváltozás keretében történt társadalmi-gazdasági változások, a kilátástalanság, a növekvő arányú és tartós munkanélküliség jelensége az *elszegényesedési folyamatot felerősítette*, ezzel párhuzamosan a települési *demográfiai pálya* egyre kedvezőtlenebb jelleget mutatott. Az 1990-es években főként az értelmiség, a kvalifikált munkaerő és a kilátástalanságtól tartó fiatalok hagyták el a várost. A 2000-es évektől kezdve azonban követték őket a szakmunkások (pl. lakatosok, villanyszerelők) és az alsó középosztály azon tagjai, akiknek sikerült ingó és ingatlan vagyonukat értékesíteni és elmenekülni nem csak a városból, hanem Észak-Magyarországról is, elindítva a *negyed évszázada tartó városzsugorodást* és súlyosbodó *rezidualizációs folyamatot*. A közelmúltban a 30 év alatti korosztály tagjai közül csak a *kalandvágy* tartotta Ózdon a fiatalokat. A munka nélkül maradt, képzetlen cigány lakosság és a halmozottan hátrányos helyzetű családok aránya folyamatosan nőtt, egyes városrészekben egyeduralmukodóvá vált. Az életkörülmények romlottak, ezáltal *shumosodott, alacsony komfortfokozatú vagy komfort nélküli lakásokkal* teli etnikai és/vagy szociális gettók alakultak ki.

4. ábra: *Ózd-Újtelep gettósodott szegregátuma (Történelmi Ózd egykori faluközpontja)*

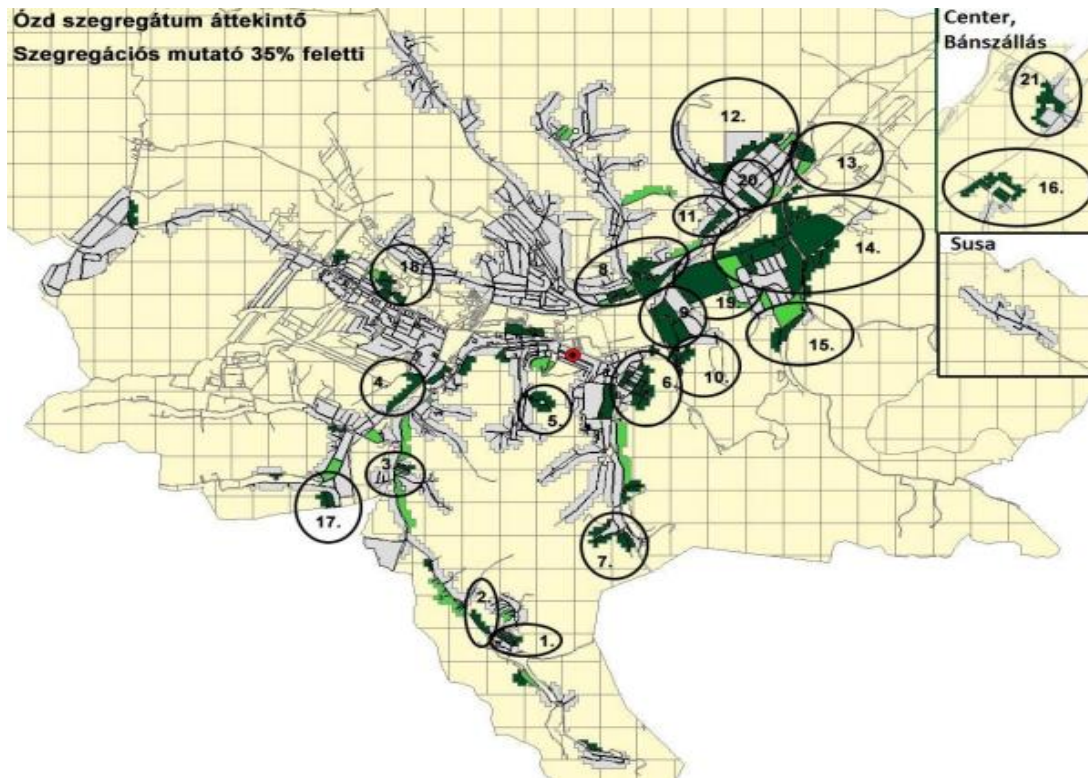
A szerző saját felvételei

A krízis súlyosságát bizonyítja, hogy Ózd esetében mai napig releváns probléma – Magyarország-szerte az 1990-es években még gyakori, azóta átalakulóban vagy visszaszorulóban lévő területi-társadalmi jelenség – a *városközponti homogén gettók* megléte. Ezek a települési egységek a XXI. századi *vidéki nyomor „vegytiszta” megtestesítői*. Kialakulásukhoz vezető folyamatok a térségben már az államszocialista rendszerben elkezdődtek, azonban a posztoszocialista időszakban számottevően erősödtek. A középosztályosodás útjára lépett családok az 1990-es évek elejéig úgy költöztek egyre jobb lakásokba, hogy a gettósodó területen belül, ahhoz földrajzilag közel változtatták lakóhelyüket. Ezzel szemben a városi gazdasági válság mélyülését övező, ellehetetlenülő szociális és közbiztonsági helyzet az anyagilag tehetősebb rétegeket a városrész, sőt a térség elhagyására

ösztökélte, így tulajdonképpen kizárólagossá vált a legelesettebb *cigány és szegény családok koncentrációja*. A slumosodás addig fokozódott, míg nem akadt olyan, többé-kevésbé konszolidált körülmények között élő társadalmi csoport, amelyik az elköltözés által támadt űrt betölthette volna (Ladányi, 1991, 1993; Ladányi – Virág, 2009).

5. ábra: Ózd Város gettósodó szegregátumai (2011)

Forrás: Ózd Város Integrált Településfejlesztési Stratégiájának megalapozó vizsgálata. (2015) p. 253.

Ózd újkapitalista városfejlődése során is folytatódott a gettósodott szegregátumok kiterjedésének növekedése, sőt újabb városrészek váltak etnikai és szociális értelemben homogén gettókká. Egy évtizede 16, napjainkban 21 gettósodott szegregátum különíthető el a városban (ITS – Ózd, 2015), ahol a lakosság 20–25%-a (nagyjából 7–8.000 ember) él. Ez, mind a gettók számát, mind népességhez viszonyított arányát tekintve az országban példa nélküli! A legsúlyosabb társadalmi és gazdasági helyzetű gettók városrésznyi kiterjedésűek. *Sajóvárkony* 1.655 lakosával a legnépesebb szegénytelep, az 1.120 fős *Újtelep* a városközponti homogén gettó eklatáns példája. Említést érdemel a közelmúltban a slumosodást lefékező *városrehabilitációs beavatkozások* hatására javuló társadalmi összetételű, noha így is népes (711 lakosú) *Velence telep*, továbbá a város külső, falusias övezetében sorjázó gettók. Közülük – a médiaszerepléseknek köszönhetően országos hírnévre szert tett – 638 fős *Hétes telep*, illetve a nagyjából fél-félezer lakosú *Somsály* és *Tábla* (IVS – Ózd, 2008). Krónikus társadalmi probléma a *hajléktalanság*, akik jelentékeny része illegális lakásfoglalóként a gettók mélyén húzzák meg magukat.

Ózd város nagyjából 1.000 darabos *önkormányzati lakásállományának* közel fele szociális bérlakás, ezek döntő többsége komfort nélküli vagy szükséglakás (gyakorlatilag *putrik*) és

kivétel nélkül a gettósodott területeken találhatóak. 1993-ban még 2.600 ingatlan tartozott az Önkormányzat tulajdonába (ebből 800-at privatizáltak), azonban *két évtized alatt 800 bérlakást egyszerűen elbontottak*. A folyamat 1994-ben kezdődött. Két, darabonként 96 ún. Cs-lakásból (csökkentett komfortfokozatú) álló házba szociálisan rászoruló családokat költöztettek. (A háztömböket tíz év alatt oly mértékben lepusztították, hogy életveszélyességük miatt 2004-ben és 2005-ben a bontás mellett döntöttek annak érdekében, hogy a város legnépesebb lakótelepe, a 10.000 lakosú *Béke telep rendjét biztosítsák*.) A családok kiköltöztetésével viszont több tucat elhanyagolt, gyakran életveszélyes, *kiürített ingatlant* hagytak sorsára, amelyeket célba vettek *illegális házbontó brigádok*. A helyzeten rontott a munkahelyek hiányában Ózdról véglegesen elköltöző családok után üresen maradt ingatlanok nagy száma, ezek kereslet hiányában *eladhatatlanná váltak* és lebontásukban néhányan pénzt láttak. Elsősorban a nyomorban élők biztosítják így a télire való tüzifát, valamint a vashulladék eladásából származó jövedelem helyi viszonyok között elfogadható megélhetést is biztosít (Moldova, 2017).¹⁴

6. ábra: *Illegális házbontások Ózdon:
Hétes telep (bal felső), Somsály (jobb felső), Velence telep (alsó)*

Képek forrása: Google Maps; magyarnaracs.hu¹⁵

¹⁴ Az utolsó tégláig – városrészeket loptak el az illegális bontóbrigádok:

<http://magyarnaracs.hu/kismagyarorszag/ozdi-romhazak-szazaval-lopjak-oket-84183>
(Letöltés dátuma: 2017. április 8.)

¹⁵ <https://www.google.hu/maps/@48.1865161,20.2787752,554m/data=!3m1!1e3>
Letöltés dátuma: 2018. szeptember 8.

<https://magyarnaracs.hu/kismagyarorszag/ozdi-romhazak-szazaval-lopjak-oket-84183>
Letöltés dátuma: 2017. április 8.

Évente 30–40 ház „tűnik el” a városból, az elmúlt másfél évtized során közel 1.000 lakásnak maradt hült helye. A romos házak nagy részét jelzálog is terheli, így eladhatatlanok. Ezek is a házbontó-brigádok áldozatai lettek. A helyzet olyannyira kilátástalanná vált az új évezred elejére, hogy a várost elhagyó lakók nem ritkán ingyen ajánlották fel lakásaikat az Önkormányzatnak, hogy azokat *rehabilitációs keretükből bontsák el*. Sőt, helyi vállalkozók rendszeresen fizetik ki a jelzálog összegét annak érdekében, hogy az immáron tehermentesített házakat ingyen az Önkormányzatnak átadják szanálásra. Legsúlyosabb helyzet az eddigi szociális városrehabilitációs beavatkozásokból kimaradt gettósodott negyedekre (*Bánszállás*, ahol a szociális bérlakások 60%-át elbontották, *Sajóvárkony*, *Hétes* – itt 120 házból 53 maradt, *Somsály*) jellemző. Igaz, az elbontott házak nagy száma figyelemreméltó, azonban az ingatlanpiac jövőjét még inkább beárnyékolja a megsemmisítésre váró, félig eldózerolt, néhány falcsonkból álló, vagy teljes egészében elbontott/elhordott ingatlanok látványa. Városszerte számos gettósodást egyelőre elkerülő vagy alacsony fokon gettósodott településrész található (pl. Center, Susa, Uraj), azonban itt is *gyors lakosságcsere* zajlik, az alacsony státuszú lakosok aránya nő, így az elmúlt évtized anti- és deszegregációs politikájának fő feladata a már létező gettók helyzetének javítása mellett a *szegregáció újratermelődésének, illetőleg súlyosbodásának megakadályozása*.

Amint az előzőekben olvasható, egyes városrészek slumosodása már a nyolcvanas években elindult, majd a városi ipar leépülése, a kilátástalan helyzetbe került csoportok aránynövekedése katalizálta a folyamatot. A konfliktusok mérséklése érdekében a kilencvenes éveket és az új évezred elejét tűzoltás-jellegű, látványos eredményt mellőző beavatkozások jellemezték, hosszú távú javulás nélkül. Azonban a 2000-es évek második felétől a válságkezelés fontos pillérének számító *városrész-megújítási programok* megkezdődtek azzal a céllal, hogy oldják az etnikai gettók homogén társadalmi struktúráját, rehabilitálják az épületállományt, revitalizálják a környezetet, javítsák az életszínvonalat, növeljék az ott élők társadalmi mobilitásának esélyeit. Hangsúlyozandó, hogy Ózdon, a Miskolcot néhány éve jellemző antiszegregációs beavatkozások (a „kemény” városrehabilitáció¹⁶ szellemében leromlott lakásállomány szanálása és az ott élők tömeges ki- és átköltöztetése) nem lehet sem cél, sem alternatíva.

2011-ben, majd 2013 és 2014 között két, közel 100%-ban halmozottan hátrányos helyzetben élők által lakott egykori kolónián, a *Velence és Hétes telepen*¹⁷ hajtottak végre *szociális*

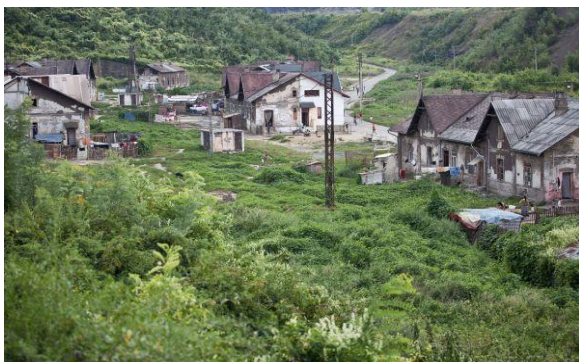
---

¹⁶ A városrehabilitációs beavatkozásokról bővebben: Egedy T. (2005): *Városrehabilitáció és társadalom*. MTA FKI, Budapest. http://www.varosrehabilitacio.net/new/pdf/Varosrehabilitacio_tarsadalom.pdf

¹⁷ A média által kivételesen nagy figyelmet kapó cigánytelepen Bódis Kriszta (dokumentumfilmes, emberi jogi aktivista, pszichológus) és a munkáját segítő civilek 2011-ben létrehozták a Van Helyed Alapítványt, amely keretében kidolgozták a settlement-típusú szociális munka alapelveit gyakorlatban alkalmazó „Alkotásközpontú szociális és integrációs modellprogramot”. Lényege, hogy a szervezet beilleszkedik a telepi társadalomba, a beköltöző civilek „együtt élnek” a helyiakkal, és feltérképezik a problémákat. A helyiakkal közösen kialakított együttműködés lehetővé teszi, hogy az elért eredmények (pl. infrastruktúra-fejlesztés (fürdőház és közösségi ház építése), egészségügyi szolgáltatások nyújtása, adósságrendezés, alkotótáborok szervezése) fenntarthatók legyenek. A modellprogram sikereire alapozva 2012 és 2013 között állami támogatással szervezték „A szegregált lakókörnyezetben és mélyszegénységben élők komplex lakhatási és képzéssel egybekötött munkaerő-piaci modellprogramját”. (<http://vanhelyed.org/hu/rolunk/tortenetunk/modellprogram>) A modellprogramok eredményei, sikerei azonban megkérdőjelezhetők: a Hétes telepi gettó társadalmi képe, az ott lakók integrációs attitűdje nem változott, az épületek állapota romlik, folytatódna a házbontások. Több önkormányzati vezető és területfejlesztési szakember egybehangzó véleménye szerint csak külső segítséggel nem lehet a Héteshez hasonló komplex szociális problémát kezelni. Sajnálatos módon a Hétesre irányult kivételes országos és nemzetközi (média)figyelem ellentétes eredményt váltott ki, ugyanis növelte a klánokba rendeződött cigánycsaládok közötti irigykedést és konfliktusokat.

városrehabilitációt. A komplex program keretében a Velence telep 48 kétszintes, 1920-as években épült, jelenleg örökségvédelem alatt álló házai közül először négy és fél szociális bérlakást állítottak helyre, illetve közösségi házat is kialakítottak. A rehabilitáció sikeresnek bizonyult, így újabb önkormányzati tulajdonában lévő öt és fél darab kétszintes, többségében az alapszerkezetig elbontott, életveszélyes társasházát újíttak fel. Ezekben összesen 36 összkomfortos lakást alakítottak ki, illetve a közösségi házat fejlesztették, valamint közbiztonsági pontot hoztak létre. A rehabilitált épületekbe *integrált környezetből költöztettek be* (ismét) a társadalmi együttélés normáit és szabályrendszerét elfogadó ózdi lakókat. A beköltöztetés első ütemében főként fiatal házaspárok érkeztek a telepre, akik állandó munkahellyel rendelkeztek, noha panellakásaik fenntartása és a rezszi fizetése számukra nehézséget okozott. A második ütemben – a képviselőtestület döntésének értelmében – lényegesen szigorúbb követelményeknek kellett megfelelnie az itt letelepedni vágyóknak. Munkaigazolás mellett kötelező egyéni költségtervet készíteni, amely a rossz anyagi körülmények közötti családok számára egyelőre megoldhatatlan. Velence telep kivételes helyzetét annak köszönheti, hogy társadalmilag és az épületek állagát tekintve a negyed még menthetőnek tűnt más, hasonlóan értékes épületekből álló szegregátumokkal szemben.

7. ábra: Ózd városrehabilitáción átesett telepei: Hétes (balra) és Velence (jobbra)

Fotók forrása: archivum.sajto-foto.hu; boon.hu¹⁸

---

¹⁸ <http://www.boon.hu/megmentettek-a-tortenelmi-koloniát-ozdon/2969451>

Letöltés dátuma: 2017. október 9.

<http://archivum.sajto-foto.hu/en/2012/kepek/todoroff-lazar-fotoi/hetes-telep>

Letöltés dátuma: 2018. január 18.

Hétes századelőn épített kolóniáját a gyárvezetőknek szánták. A város legjobb módú negyedeként ismerték, mára viszont a *nyomor uralja*, a város reménytelen gettójává vált. Az etnikailag homogén telepen kisebb léptékű *szociális városrehabilitációs* beavatkozásokat foganatosítottak. A házak egy részébe kártyás villanyórákat helyeztek, a kerteket felújították, fürdőházat alakítottak ki. Ennek ellenére a Velence telepi eredményekkel ellentétben az életminőségen a program nem tudott változtatni, az áramlopások folytatódtak, a fürdőház vizesblokkjait szétverték, a kialakított közösségi kertek a gondozatlanság szimbólumaivá váltak. Kerítés, udvar, kert sehol nincs. A házak többsége komfort nélküli, a családok közutakról hordják a vizet, amelyekre szűkítőket kellett helyezni a pazarló vízfogyasztás miatt. A két telepen végrehajtott rehabilitáció *eredményei szöges ellentétben állnak egymással*. A központi elhelyezkedésű *Velencén* a helyzet normalizálódott, a *társadalom heterogenizálódása* lassan, de biztosan elindult, a *gettósodást sikerült mérsékelni*. A város szélén lévő, fizikailag és szimbolikusan is zsákutcás *Hétesen* a beavatkozásokat *kudarcc* követte, a társadalmi és gazdasági helyzet változatlanul problematikus, az etnikailag homogén gettó leszakadása megállíthatatlan.

Összegzés

Terület- és településfejlesztési beavatkozások sokasága ellenére a szociális és/vagy etnikai szegregáció látványos terei, a gettók évtizedek óta részét képezik Észak-Magyarország társadalmi valóságának. Ennek háttérében a posztoszocialista kelet- és közép-európai térséget jellemző, ám *globálisan is érvényre jutó fontos tendenciák bújnak meg*. (1) Az *alsó középrétegek* jelentős részének *lecsúszása*, emellett a *mélyszegénység*, mint tartós életforma fennmaradása és elterjedése. (2) Növekednek a *településen belüli különbségek*, a kedvezőtlen adottságú térségek leszakadnak, ezeken a területeken belül *újabb gettósodó szegregátumok* alakulnak ki, valamint a *régiak is fennmaradnak, deklasszálódnak*. (3) A többségi társadalom és a cigányok közötti *konfliktusok halmozódása* és megoldatlansága, amely elősegíti a magas és alacsony státuszcsoportok közötti *fizikai, mentális és szimbolikus elkülönülés* fennmaradását. Társadalmi, gazdasági, természeti, politikai és kulturális tényezők egymással összefonódva, egymást erősítve okozták és okozzák azt a *komplex válságot*, amely fenntartja mind a városokban, mind a vidéki terekben található gettók létezését.

A gettók kialakulása egy folyamat legvége. Először a válságba került települések, településrészek lakossága kezd differenciálódni, megkezdődik eleinte a magasabb, majd a közepes, végül az alacsony státuszúak szelektív elvándorlása, végül a társadalom alján elhelyezkedő, vagy onnan kiilleszkedett (underclass) réteg tagjai maradnak – pontosabban bent ragadnak. Számukra a társadalmi mobilitási csatornák bedugultak. Az ingatlanállomány pusztulása fokozódik, társadalomszervezési zavarok erősödnek és állandósulnak, a társadalmi és gazdasági konfliktusok halmozódnak, végül kialakulnak a nyomor szigetei – harmadik világbeli, posztgyarmati státuszú országokban tapasztalható demográfiai és társadalmi jellemzőkkel. A szegénységet koncentráló terek problémái mérséklését gyakran ún. kemény típusú városrehabilitációval, tehát a telepek végérvényes felszámolásával igyekeznek

megvalósítani. Ezek eredményessége a település földrajzi elhelyezkedésétől, a negatív előjelű társadalmi folyamatok súlyosságától, a gazdaságszerkezet minőségétől, a válságelemek meglététől, az országos szociálpolitika eszközrendszerének hatékonyságától, a településvezetés rátermettségétől és nem utolsósorban a többségi társadalomhoz tartozók, illetőleg gettókban élők közötti életmódbeli és mentális távolságtól függ.

A gettók vagy gettósodó településrészek, negyedek, szomszédsági egységek a többségi társadalom számára „*feleslegessé*” váló ún. *hely nélküli terek*, amelyek nem biztosítják a magasabb társadalmi státuszú családok számára a megfelelő életforma kialakításának lehetőségét. A tény, hogy az alacsony társadalmi státuszú, döntően cigány és (mély)szegény családok ebbe a térbe szorultak, plasztikusan mutatja mind a *társadalom elkülönítési törekvéseit*, mind a *halmozottan hátrányos helyzetű családok társadalomban elfoglalt, pontosabban társadalomból kiteszított pozícióját*. A helyi önkormányzatok igen hathatósan közreműködtek abban, hogy az etnikai gettók kiterjedése zsugorodjon, homogenitása mérséklődjön az elmúlt évtizedekben. Ezt azonban *de- és/vagy antiszegregációs*¹⁹ *célzatú városrehabilitációs projektekkel* érték el, amelyek végérvényes bontásokkal és a nem kívánatos területeken élő szegények és/vagy cigányok jelentős részének kiszorításával jártak. A felszínen megjelenő látványos eredményeket beárnyékolja a tudat, miszerint az *etnikai alapú gettósodás* mértéke nem csökkent számottevően a térségben. Helyette *mintázata változott meg*, tehát a lakóhelyi *szegregáció fennmaradt* – azonban módosult formában. A kiterjedt, városközpontokhoz közel elhelyezkedő gettók egy része eltűnt, a városokból folyamatosan seprtek (és seprik) ki a szegénységet. Helyüket a *térben fragmentált*, nagyobb számú, etnikailag hasonlóképpen homogén negyedek vették át. Tovább *fokozódott a legszegényebb családok koncentrációja a város szélén elhelyezkedő szegénytelepeken*, a külterületi lakhatás céljára alkalmatlan „ingatlanokban”, valamint a gyors ütemben gettósodó térségbeli aprófalvakban, zsákfalvakban. Sőt, a térségben – az országos folyamatokkal megegyezően – megjelent és népesedik a *szegényeknél is szerencsétlenebb, jövőnélküli, nyomorban*²⁰ *élők* csoportja. Kettejük közötti fő különbség, hogy a *szegény* emberben még él a remény sorsa jobbra fordulását illetően, képes is tenni érte, létezik kitűzött célja, így a szegénységből vissza lehet kapaszkodni. A *nyomor* ezzel szemben megroppantja a családi/települési közösségeket és generációról generációra öröklődik. Ha a gettókban az ott élők többsége nincstelen, a település képtelen lesz önerőből kilábalni a nyomorból. Az etnikai és társadalmi státuszt nézve homogénné vált gettók kialakulása egy *zsákutcába torkolló folyamat*, amelynek számos lépcsőfoka van. A többségi társadalom által egyveretűnek tartott gettók társadalma a devianciák, a bűnözői szubkultúrák, a törvényen kívüli lét béklyóit egyformán magukon viselik. Függetlenül attól, hogy regionális, intraurbán elhelyezkedésük, társadalmi rétegzettségük, etnikai megosztottságaik tekintetében *differenciált területi-társadalmi csoportokról* van szó. A visszafordíthatatlan folyamat az adott településrész nagyságától, népességszámától, az ottani társadalom egyveretőségétől, a kialakult gondok súlyosságától függően előbb-utóbb öngerjesztővé válhat. Épp ezért a gettósodás mértékének súlyosbodása lehetetlen *szigorú és következetes felsőbb kormányzati nyomás* nélkül, ugyanis

---

¹⁹ Deszegregáció alatt az elkülönítés megszüntetésére irányuló cselekvést értem, antiszegregáció viszont a már kialakult szegregátumokban a szegregáció oldását célzó cselekvések halmaza.

²⁰ Hangsúlyozandó, hogy a szegénység vagy nyomor nem etnikai probléma, mert a cigányokat és nem cigányokat egyaránt sújtja.

elkerülhetetlenül sérülnek az egyének, közösségek, önkormányzatok érdekei. Ennek ellenére hatvan év alatt jelentős állami, sőt, az elmúlt két évtizedben érkező Uniós pénzek felhasználásával, nagy apparátusok megmozgatásával annyit sikerült elérni, hogy *a cigányság és a nyomorban élők néhány fokkal jobb lakáskörülmények között, de a többségi társadalom életszínvonalától távol, szinte azonos szeparációs szinten él, mint annakidején.* Még mindig léteznek olyan gettók, ahol a lakhatással kapcsolatos intézkedések, rendelkezések vajmi kevés eredményt mutatnak. Ezekben a terekben idő kérdése a szociális robbanás, illetve megjósolhatatlan annak erőssége és hosszúsága. Leszakadó roncs társadalmak láttán bizonyossá válik, hogy nem egy, hanem több párhuzamos valóság létezik Magyarországon. Pontosabban létezik egy „Másik Magyarország” is...

Hivatkozott szakirodalmak jegyzéke

- ANDORKA R. – SPÉDER ZS. (1994): Szegénység a 90-es évek elején. In: Andorka R. – Kolosi T. – Vukovich Gy. (szerk.) *Társadalmi riport 1994*. TÁRKI, Budapest, 74–106.
- BERKI, M. (2016): Economic Restructuring and Social Polarisation in Kazincbarcika and its Region. In: Szirmai V. (Ed.) *Artificial towns in the 21st Century*. Hungarian Academy of Sciences Centre for Social Sciences Institute for Sociology, Budapest, 217–244.
- BODNÁR, J. (2001): *Fin de Millénaire Budapest. Metamorphoses of Urban Life*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- CASTELLS, M. (1995): *La ciudad informacional*. Alianza Editorial, Madrid.
- CSITE A. – KOVÁCH I. (2000): *A falusi társadalom alakulása a rendszerváltozás folyamán* – kézirat. Budapest.
- DOBÁK J. (2009): *Miskolc ipari társadalmának kialakulása a befogadó települések tükrében* – esettanulmány. <http://www.atjarokhe.hu/wp-content/uploads/2009/12/dobak-judit-miskolc-ipari-tarsadalmanak-kialakulasa-a-befogado-telepulesek-tukreben1.pdf> (Letöltés dátuma: 2017. április 4.)
- DOBOSY L. (2001): *Ózd a XXI. század küszöbén*. Ceba, Budapest.
- DOBROSSY I. (1993): A miskolci Avas. In: Dobrossy I. (szerk.) *Avas*. Herman Ottó Múzeum, Borsodi Nyomda, Miskolc.
- EGEDY T. (szerk.) (2005): *Városrehabilitáció és társadalom*. MTA Földtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- FERGE ZS. (2000): A társadalom pereme és az emberi méltóság. *Esély*, 1., 42–48.
- FERGE ZS. (2017): *A magyar társadalom- és szociálpolitika (1990–2015)*. Osiris, Budapest.
- HALÁSZ L. (2018): *Városfejlődési pályák és válságkezelési alternatívák. Miskolc, Ózd és Kazincbarcika rendszerváltozás utáni társadalmi, gazdasági és térszerkezeti átalakulása* (doktori értekezés). ELTE Földtudományi Doktori Iskola, Budapest.
- HALÁSZ, L. (2016): Social and Economic Transformation in Komló and its Region. In: Szirmai, V. (Ed.) *“Artificial Towns” in the 21st Century: Social Polarisation in the New Town Regions of East-Central*

- Europe. Institute for Sociology Centre for Social Sciences Hungarian Academy of Sciences, Budapest, 197–215.
- HARVEY, D. (1973): *Social Justice and the City*. John Hopkins, Baltimore.
- HARVEY, D. (1978): The Urban Process Under Capitalism: A Framework for Analysis. *International Journal of Urban and Regional Research*, 2 (1–4), 101–131.
- IZSÁK É. (2004): *A városfejlődés természeti és társadalmi tényezői – Budapest és környéke*. Napvilág, Budapest.
- JANKY B. – KEMÉNY I. (2004): Települési és lakásviszonyok. *Beszélő*, 9 (4), 96–110.
- JARY, D. – JARY, J. (1991): *Collins Dictionary of Sociology*. Harper Collins, Glasgow.
- KARVALICS L. (1996): *Magyarország városai. 1–2. kötet*. Égisz, Budapest.
- KEMÉNY I. – FERGE ZS. – ANDORKA R. – SZENTPÉTERI I. – MÓDRA L. – LAKY T. – SZALAI B. (1972): *Szociológia*. Akadémiai, Budapest.
- KEMÉNY I. – JANKY B. – LENGYEL G. (2004): *A magyarországi cigányság. 1973–2003*. Gondolat, Budapest.
- KEMÉNY I. (1972): *Az alacsony jövedelmű népesség életkörülményei Magyarországon* – kézirat. Budapest.
- KEMÉNY I. (1976): A magyarországi cigányok helyzete. In: Kemény I. (szerk.) *Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó, 1971-ben végzett kutatásról*. MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest, 7–63.
- KEMÉNY I. (szerk.) (2000): *A magyarországi romák*. Press Publica, Budapest.
- KOLOSI T. (2000): *A terhes babapiskóta*. Osiris, Budapest.
- KOVÁCH I. (2012): *A vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szervezeti és hatalmi változásai*. Argumentum, Budapest.
- KOZÁKNÉ KESZEI V. (2001): Cigánypolitika Magyarországon. Elmélet és gyakorlat az 1960-as évek elejétől a 90-es évekig. *Romológiai Kutatóintézet Közleményei*, 5., 96–135.
- LADÁNYI, J. (1991): Discrimination ethnique et auto-protection: le cas des tziganes de Miskolc. *Espaces et Sociétés*, 64., 113–127.
- LADÁNYI J. – SZELÉNYI I. (2004): *A kirekesztettség változó formái*. Napvilág, Budapest.
- LADÁNYI J. (2005): Rehabilitáció budapesti módra. *Magyar Építőművészet*, 6., 31–33.
- LADÁNYI J. – SZELÉNYI I. (2014): Újrakasztosodás. *Élet és Irodalom*, 58 (38), 2014. szeptember 19.
- LADÁNYI J. – VIRÁG T. (2009): A szociális és etnikai alapú lakóhelyi szegregáció változó formái Magyarországon a piacgazdaság átmeneti időszakában. *Kritika*, 2009. július–augusztus, 1–19.
- LADÁNYI J. (2012): *Leselejtezettek. A kirekesztett népesség társadalom- és térszerkezeti elhelyezkedésének változása Magyarországon a piacgazdasági átmenet időszakában*. L'Harmattan, Budapest.
- LENGYEL G. (2009): Szilánkos mennyország. Szegénytelepek, cigánytelepek Miskolcon. *Beszélő Online*, 14 (7), <http://beszelo.c3.hu/cikkek/szilankos-mennyország> (Letöltés dátuma: 2017. február 5.)
- LÓRÁNT K. (2017): *Az acélváros végnapjai*. Antilógia, Lakitelek.

- LOSONCZI Á. (2005): *Sorsba fordult történelem*. Holnap, Budapest.
- Miskolc Megyei Jogú Város Integrált Városfejlesztési Stratégia (2007–2013), 2008, Miskolc MJV Önkormányzata, Miskolc.
- Miskolc Megyei Jogú Város Településfejlesztési Stratégiája (2014–2020), 2013, Miskolc2020, Miskolc.
- MOLDOVA GY. (2017): *Kegyelemkenyér*. Urbis, Budapest.
- Ózd Integrált Településfejlesztési Stratégia (2014–2020), 2015, ITS 2014 Konzorcium.
- Ózd Integrált Városfejlesztési Stratégia (2007–2013), 2008, Ózd Város Önkormányzata, Ózd.
- Ózdi Esélyegyenlőségi Program, 2013, Ózd Város Önkormányzata, Ózd.
- PÉNZES, J. – RADICS, ZS. (2012): *Roma population on the peripheries of the Visegrad countries: integration issues and possible solutions*. Didakt, Debrecen.
- RÓBERT P. (2013): Társadalmi rétegek, osztályok vizsgálata a 2011. évi népszámlálás adatain. *Statisztikai Szemle*, 91 (3), 314–319.
- SASSEN, S. (2000): *Cities in a world economy*. Pine Forge Press, London.
- SOMMER, R. (1969): *Personal Space: The Behavioral Basis of Design*. Englewood Cliffs, New Jersey.
- SPÉDER, ZS. (2000): Getting better and becoming dissimilar: economic well-being of the elderly in Hungary. In: Stanovnik et al., (Eds.) *Economic well-being of the elderly: A comparison in five European countries*. Ashgate, Aldershot, 53–97.
- SPÉDER ZS. (2002): *A szegénység változó arcai*. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság–Századvég, Budapest.
- SÝKORA, L. (2009): New socio-spatial formations: places of residential segregation and separation in Czechia. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 100 (4), 417–435.
- SZALAI E. (1989): *Gazdasági mechanizmus, reformtörekvések és nagyvállalati érdekek*. Közgazdasági és Jogi, Budapest.
- SZIRMAI V. (1988): *„Csinált” városok*. Magvető, Budapest.
- TELLER N. (2011): Adaptációs csapdák. Hipotézisek a romák lakásmobilitásáról a 2010-es roma adatfelvétel lakásváltoztatási kérdéseire adott válaszok és a korábbi cigányfelvételek lakásmobilitási adatai alapján. In: Kurucz E. (szerk.) *Roma kutatások, 2010 – élethelyzetek a társadalom peremén*. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest, 203–218.
- TÓTH P. (1990): A miskolci cigánylakosság belső tagozódása. *Borsodi Szemle*, 35 (1), 17–21.
- VÁRADI M. M. – VIRÁG T. (2014): A térbeli kirekesztés változó mintái vidéki terekben. *Szociológiai Szemle*, 25 (1), 89–113.
- WACQUANT, L. (1999): *Les Prisons de la misere*. Editions Raisons d'agir, Paris.
- WACQUANT, L. (2004): What is a Ghetto? Constructing a Sociological Concept. In: Smelser, N. J. – Baltes, P. B. (Eds.) *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. Pergamon Press, London <http://socialjustice.ccnmtl.columbia.edu/images/5/5d/Ghetto.pdf> (Letöltés dátuma: 2017. május 4.)
- WILSON, W. J. (1987): *The Truly Disadvantaged. The Inner City, the Underclass and Public Policy*. The University of Chicago Press, Chicago.

WILSON, W. J. (1999): *When Work Disappears: The World of the New Urban Poor*. Vintage Books, New York.